

سخنی با همکاران فرهیخته

هنر جسمه زاینده است و دولت پاینده... هنرمند هر کجا که رود قدر بیند و در صدر نشیند.

(گلستان سعدی باب هفتم در تأثیر تربیت)

حمد و ثنای پروردگار جمیل که منشأ حسن است و کمال. خداوند بزرگ را شاکریم که برای نخستین بار در این پایه تحصیلی، برای آشنایی هر چه بیشتر نسل امروز با مقوله هنر، توفیق خدمتگزاری داریم. در جوامع برخوردار از فرهنگ غنی، هنر و هنرمند همواره جایگاه والا و ویژه‌ای دارد. بر این قیاس از گذشته نیز در این مرز و بوم اهل هنر منزلت خاصی داشته‌اند، و هنر با زندگی مردم پیوند داشته است. کمال هنر ایرانی علاوه بر تجلی در آثار فاخر و خاص، در تک تک مصنوعات کاربردی هم قابل لمس و رؤیت بوده که خود مبین ذوق و قریحه نیاکان ما می‌باشد.

امید آن داریم که با تلاش و آموزش‌های شما نسل آینده نیز هنر را قدر بدانند و شاهد تحولات عمیق و چشمگیری در اندیشه و کیفیت زندگی نسل آینده جامعه ایرانی اسلامی باشیم.

بیان آنچه که نیاکان ما بوده‌اند، به دانش آموزان، احساس غرور و آنچه هستیم، احساس اعتماد به نفس و آنچه خواهیم بود، احساس امید و تلاش می‌دهد. به امید آنکه نسلی امیدوار، هنر آشنا و متفکر تربیت کنیم. کتاب هنر دوره دوم متوسطه فرصتی است که نظام آموزشی برای دانش آموزان جهت ارتقای معرفت هنری فراهم کرده است و براساس اهداف دوره‌های تحصیلی در برنامه درسی ملی به صورت زیر تدوین شده است.

۱ با مطالعه و یادگیری درباره پدیده‌ها، موضوعات، آثار هنری و... سواد هنری خود را توسعه دهد.

۲ با به کارگیری قدرت تخیل و ذوق هنری، اثری فرهنگی هنری خلق کند و آن را بر اساس معیارهای

زیبایی شناسی و ارزشی ارتقا دهد.

۳ پس از انتخاب یک اثر هنری آن را براساس معیارهای زیبایی شناسی و ارزشی نقد کند و تأثیر آن را

برخود و دیگران بررسی کند.

۴ با ارزش گذاری نسبت به میراث فرهنگی (فکری)/ هنری در سطح محلی، ملی و جهانی، نقش هنر را در

شکل گیری هویت و انتقال فرهنگ شناسایی کند.

در این دوره همان گونه که در ساحت زیبایی شناسی و هنری بالا تبیین شده است، بیشتر برجسته‌های

نقد و تحلیل و ساختار آثار هنری همراه با دست ورزی‌هایی برای فهم بهتر مسائل نظری تأکید خواهد شد.

کتاب هنر در چهار پودمان طراحی شده است.

پودمان اول «مطالعه مفهوم زیبایی و هنر»: در این پودمان با دقت به زیبایی های جهان هستی که منجر به توجه به ذات لایزالی خواهد شد، موجب تقویت احساس دانش آموزان در برخورد با پدیده ها می شود. در این فصل تعاریفی از هنر و زیبایی شناسی و بیان عناصر هنری و مکاتب و سبک ها آورده شده است. در واقع بحث های بنیادین در مورد زیبایی شناسی و هنر در اینجا دارای اهمیت ویژه ای است.

پودمان دوم «اخلاقیت هنری»: سعی شده در این فصل با دقت و ظرافت بسیار به تقویت و پرورش ذهن خلاق دانش آموز پردازد و در کنار آن دانش آموز به انجام تمرینات عملی خواهد پرداخت. این فصل به دلیل جذابیت های ویژه خود و شناسایی توانایی های دانش آموزان حائز اهمیت است.

پودمان سوم «تحلیل آثار هنری»: در این پودمان انواع هنرها به سه عنصر فضا، صدا و حرکت مورد بررسی قرار می گیرد و دانش آموز با ساختار اصولی آنها آشنا خواهد شد. به دست آوردن دانش ساختاری به او کمک خواهد کرد تا بررسی و تحلیل صحیح تری از آثار هنری پیرامون خویش داشته باشد. به دلیل اهمیت و گستردگی موضوع این فصل از اهمیت فراوانی برخوردار است و بخش اعظم کتاب را به خود اختصاص داده است.

پودمان چهارم «هنر، میراث فرهنگی و سبک زندگی»: این پودمان چگونگی حفاظت، توسعه و بهسازی میراث فرهنگی و تأثیر آن بر نوع زندگی مردم و عوامل آسیب زای میراث فرهنگی را بررسی می کند. این بخش از کتاب به دلیل وجود مباحثی مهم برای ادامه حیات میراث فرهنگی و پاسداشت آن شایان اهمیت است.

نکاتی در اجرای تدریس

برای بهبود روند تدریس و همسویی آن با اهداف آموزشی، بهتر است به نکات زیر توجه شود.

۱ آگاهی مدرسان این کتاب با مباحث کتاب های هنر در پایه های قبل (هفتم، هشتم، نهم)،

۲ بهره برداری از راهنمای معلم و بسته های «بر فراز آسمان».

۳ استفاده از روش های تعاملی و فعال در کلاس زمینه تفکر فعال دانش آموزان را فراهم می آورد و معلم دانش آموزان را برای رسیدن به پاسخ پرسش های ذهنی آنها هدایت و راهنمایی می کند.

«احساس آزادی و امنیت برای اظهار نظر دانش آموزان که در سایه حاکم کردن فضایی غیر قضاوتی توسط معلم در کلاس درس به وجود می آید، از نهایت اهمیت برخوردار است. تنها چنین فضایی است که می تواند مشوق و محرک تخیل، گمانه زنی، داستان پردازی و... در رویارویی با مسائل علمی باشد».

(مهر محمدی، ۱۳۸۶، ۷۵)

۴ توجه و اهمیت به دریافت‌های آنی و حادث‌شده دانش‌آموزان در کلاس و ترغیب به بیان آنها و تجزیه و تحلیل و ارزیابی آنها توسط معلم. «معلمی که دارای چنین سلوکی است، در حقیقت به خلق فرهنگ مساعد تفکر شهودی در کلاس درس کمک می‌کند.» (مهر محمدی، ۱۳۸۶، ۷۵)

۵ توجه کامل به استفاده از امکانات بومی و محلی؛ همچنین شناسایی میراث فرهنگی زادگاه خویش که منجر به ارزش‌گذاری واقعی توسط دانش‌آموزان خواهد شد و پرورش حس تعهد و مسئولیت از این آثار و حفاظت مسئولانه از آن، یکی از اهداف کتاب درسی است.

۶ بازدید از نمایشگاه‌ها، موزه‌ها، ابنیه تاریخی، کارگاه‌های صنایع دستی، و حضور در طبیعت در روند آموزشی مؤثر است.

۷ با توجه به اینکه ارزشیابی از این کتاب (طبق جدول شماره ۸ ارزشیابی مستمر کتاب هنر پایه دهم) فرایند محور خواهد بود، دقت و یادداشت موارد زیر به قضاوت درست شما از دانش‌آموزان کمک خواهد کرد.

- شرکت دانش‌آموزان در بحث‌های کلاسی
- شرکت فعالانه در گفت‌وگوهای گروهی
- ارائه نقد و تحلیل آثار هنری
- فعالیت‌های داوطلبانه
- ارائه نوآوری‌های خلاقانه
- انجام فعالیت‌ها (در حد توان دانش‌آموزان)

فصل ۱

کلیات

- جایگاه و ضرورت برنامه درسی هنر دوره دوم متوسطه . . . .
- رویکردهای برنامه درسی هنر دوره دوم متوسطه . . . . .
- اصول حاکم بر تدوین برنامه درسی هنر دوره دوم متوسطه . . . . .
- اهداف تدوین برنامه درسی هنر دوره دوم متوسطه . . . . .
- ساختار کتاب هنر . . . . .
- نگاهی بر روش های فعال یاددهی - یادگیری با مثال هایی از درس هنر . . . . .
- ارزشیابی . . . . .

جایگاه و ضرورت برنامه درسی هنر دوره دوم متوسطه

جدول ۱-۱- وضعیت ارائه درس هنر در برنامه درسی دوره دوم متوسطه				
نام درس	ساعت اختصاص داده شده در هفته	وضعیت ارائه درس	ارزشیابی	نیت ارزشیابی در کارنامه
هنر(عمومی)	۲ ساعت	اختیاری (به انتخاب دانش آموز یا مدرسه) پایه دهم یا یازدهم	فرایند محور (کارپوشه)	به صورت کمی(نمره) در کارنامه ترم اول و دوم
×درس هنر طبق جدول مواد درسی وساعات تدریس در تمامی شاخه های نظری (ریاضی فیزیک، علوم تجربی، ادبیات وعلوم انسانی، علوم و معارف اسلامی، فنی و حرفه ای و کار دانش) در پایه دهم یا یازدهم به انتخاب دانش آموزان ارائه می گردد.				

«هنر عرضه کننده فراگیر فضایل فرهنگی در مدارس است» بنابراین ضروری است در محیط های آموزشی به دانش آموزان کمک کنیم تا هنگام خلق یک اثر هنری به شکل بخشیدن به اندیشه ها با بیان شخصی خویش بپردازند و برای این امر از انواع اشکال هنری استفاده کنند.

پس لازم است آنها را تشویق کنیم که گوش دهند؛ به تصویر بکشند؛ تماشا کنند، بنویسند؛ قصه بگویند؛ رویا پردازی کنند؛ نمایش اجرا کنند؛ درآین ها و مناسک با نگاه نو و علاقه شرکت کنند؛ در مورد آثار هنری گفت و گو کنند، این امور به آنها کمک می کند تا بتوانند به درون و خصائل انسانی خویشتن راه یابند و با دیدی فعالانه به خود، محیط، اجتماع، روابط اجتماعی و جریان های جاری جهان بنگرند و با جهان آفرینش پیوند برقرار کنند. برای هر مسئله راه حل های متفاوتی را بیازمایند و به کلیات توجه کنند و سپس جزء به جزء مسائل را بررسی و آزادانه تحلیل کنند. آر نهام در این باره می گوید: «یکی از مسائل مهم که می تواند توسط انواع اشکال هنری آموزش داده شود، توجه کل به جزء کیفیات یک پدیده است».

در این حالت درس هنر برای دانش آموزان، از تفنن به یک امر جدی و ابزاری که با آن تفکر نقادانه را می آموزد تبدیل می شود. این فرایند منجر به تحقق اهداف مشترک در مبانی نظری تحول بنیادین آموزش و پرورش خواهد شد.

شایستگی‌هایی که تربیت یافتگان نظام تربیت رسمی و عمومی برای ورود مطلوب به زندگی فردی، خانوادگی و اجتماعی نیاز به آن دارند به شرح زیر می‌باشد:

(مبانی نظری تحول بنیادین، ۳۳۸، ۱۳۹۰)

- خرد ورز و پرسش‌گر
- انتخاب‌گر و آزادمنش
- سالم و با نشاط
- جمع‌گرا و جهانی اندیش
- خود باور و دارای عزت نفس
- حق محور و مسئولیت‌پذیر نسبت به خالق، خود، جامعه و طبیعت
- دارای ذائقه هنری و زیبا شناختی

همان‌گونه که در افق چشم‌انداز ۱۴۰۴ در سند تحول بنیادین آمده است مدرسه جلوه‌ای از حیات طیبه می‌شود و دانش‌آموز گامی به سوی زندگی بهتر برمی‌دارد.

رویکردهای برنامه درسی هنر دوره دوم متوسطه

این کتاب ارتباط معناداری با برنامه‌های درسی تدوین شده در پایه‌های قبلی خویش دارد و همچنین کامل‌کننده همان مسیر با رویکرد تحلیلی و زیبایی شناختی است. کتاب هنر دوره دوم متوسطه نسبت به پایه‌های پایین‌تر این تفاوت را دارد که در پایه‌های قبلی، دانش‌آموز هر جلسه به صورت عملی به انجام کارهای هنری می‌پرداخت اما این کتاب بیشتر به موضوع شناخت تحلیلی هنر می‌پردازد. البته این بدان معنا نیست که دانش‌آموز در این دوره به خلق هنری نمی‌پردازد. تجربه عملی آثار هنری در این دوره صورت می‌پذیرد، اما این تجربیات نه برای تقویت مهارت بلکه برای فهم بهتر موضوعات ارائه شده است.

هنر دارای دو بعد اصلی است. یک بعد آن فراهم‌کننده توانایی بیان افکار، احساسات، عواطف، تخیلات و تفکرات در قالب یکی از رشته‌های هنری است و بعد دیگر آن افزون شدن فرزاندگی، فرهیختگی و کمال در انسان است. همان‌گونه که در قلمرو حوزه تربیت و یادگیری فرهنگ و هنر برنامه درسی ملی^۱ آمده است رمزگشایی و رمزگذاری پدیده‌ها در قالب‌های هنری دو فرایند کشف معنا (درک و دریافت اثر) و خلق معنا (تولید اثر) است.

برای تقویت خلق معنا (تولید اثر) ضروری است که هر فرد به صورت عملی به خلق اثر هنری بپردازد و با تمرین و ممارست به مهارت خود بیفزاید؛ اما برای دستیابی به کشف معنا (درک و دریافت اثر) ضرورت اولیه

تقویت حساسیت مواجهه با آثار هنری است و ممکن است فرد الزاماً هنرمند نباشد اما به یاری هنر به فرزاندگی و کمال دست یابد. براین اساس، دانش آموز، هر رشته‌ای از علوم و فنون را نیز پیشه خود سازد، می‌تواند از مطالب آن در مسیر زندگی انسانی خویش بهره‌مند شود.

رویکرد اصلی: رویکرد اصلی در این کتاب آشنایی با ساختار هنری و شناخت تحلیلی آثار هنری است. به دلیل اینکه درس هنر مبحثی چند بعدی است، کوشش شده تا مباحث نظری و تئوری همراه با انجام تمرینات عملی به گونه‌ای ارائه شود که در نهایت به تقویت تفکر، خلاقیت، برقراری ارتباط، تولید محصول، بیان احساسات، ابراز وجود، درک و فهم و تجزیه و تحلیل دانش‌آموز منجر گردد و درانتها او به یک یادگیرنده و تحلیل‌گر دائمی هنر تبدیل گردد.

رویکرد تفکر نقادانه: با توجه به اینکه بخش قابل توجهی از کتاب به بیان اصول و ارکان شکل‌گیری یک اثر هنری می‌پردازد، قصد بر آن است که دانش‌آموز با یادگیری اصول به پژوهش، تحلیل و نقد آثار هنری بپردازد تا مهارت تحلیل و نقد و پرسشگری او افزایش یابد و این امر به پرورش تفکر نقادانه منجر شود.

رویکرد فعالیت محور: به دلیل آنکه هنر جنبه عملی و کاربردی دارد، برای تفهیم بهتر معانی و حس اثر باید شخص به تجربه و تمرین دست زند، هرچند که هدف، خلق یک شاهکار هنری نباشد. حضور در خلق یک اثر هنری تجربه‌ای است که به تفهیم اصول و تفکر نقادانه و تحلیل‌گرانه کمک می‌کند. پس در این کتاب سعی شده که تمرینات عملی در جهت تفهیم بهتر اصول به دانش‌آموز ارائه شود و در نهایت توانایی‌های عملی و ذهنی، درک و فهم و بیان احساسات، خلاقیت و نقد و داوری وی در حین انجام تمرینات و یادگیری اصول تقویت گردد.

رویکرد ارتباطی: در این رویکرد هنر وسیله‌ای برای برقراری ارتباط هنرمند با محیط پیرامون است. دانش‌آموز با شناخت و یادگیری عناصر، نمادها و برخی نشانه‌ها قادر خواهد شد، با آثار هنری ارتباط ژرف‌تری برقرار کند و نقش هنر به عنوان یک ابزار تأثیرگذار ارتباطی را درک نماید.

اصول حاکم بر تدوین برنامه درسی هنر دوره دوم متوسطه

اصول حاکم بر تدوین برنامه درسی هنر بر دو محور استوار است.

■ اصول عمومی که الزامات آموزشی را در برمی‌گیرد و در همه رشته‌ها حائز اهمیت است و مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از:

■ طراحی فعالیت‌های عملی برای استفاده و تقویت هوش‌های چندگانه

■ تقویت جنبه‌های دیداری، شنیداری، رفتاری

■ ارتقای حساسیت نسبت به پدیده‌های آفرینش

- تقویت قدرشناسی و ارج نهادن به جهان هستی و پدیده‌های موجود در آن
- تقویت تفکر و تحلیل نقادانه
- تفکر در حوزه زیبایی و شناخت زیبایی‌های طبیعت
- تقویت ارزش‌گذاری به فرهنگ و احساس نیاز به آن
- ایجاد تمایل و احساس افتخار نسبت به هویت فرهنگی
- ایجاد آمادگی در جهت حفظ هویت فرهنگی

■ اصول اختصاصی که فقط حوزه هنر را شامل می‌شود:

- محور قرارگرفتن تربیت هنری (ارتباط با جهان آفرینش و پدیده‌های آن، زیبایی‌شناسی، معرفت نسبت به میراث فرهنگی، تفکر نقادانه هنری)
- تنظیم محتوا در جهت پرورش نگاه نو و خلاقانه به محیط پیرامون
- تلقی تربیت زیباشناختی و هنری به مثابه تربیت همگانی (ص ۳۰۸ سند تحول بنیادین)
- تأکید بر فراهم آوردن زمینه گرایش و تخصص هنری در متریان (همان)
- تأکید بر فراهم سازی زمینه‌های کسب شایستگی رمزگذاری و رمزگشایی برای متریان
- طراحی محتوا در جهت تقویت و پرورش جنبه‌های خلاقیت
- آموزش اصول حاکم بر یک اثر هنری
- ایجاد شناخت نسبت به ارزش میراث فرهنگی و ارج نهادن به آن
- آماده‌سازی و ایجاد شوق جهت حفظ میراث فرهنگی
- پیش‌بینی فعالیت‌هایی جهت تفهیم مطالب نظری ثقیل
- آموزش مقدمات اصول حاکم بر نقد و تحلیل هنری
- مطالعه و تفکر پیرامون زیبایی‌شناسی آثار هنری
- ارزشیابی غیرمستقیم از آموخته‌های دانش‌آموزان از طریق کار عملی
- هم‌گامی کتاب و فعالیت‌ها با پیشرفت فناوری در عرصه هنری
- پیش‌بینی عدم دسترسی به ابزار و دستگاه‌های روز و طراحی فعالیت‌هایی برای استفاده از در دسترس‌ترین ابزار جهت انجام فعالیت‌های عملی

اهداف تدوین برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری فرهنگ و هنر دوره دوم متوسطه

طراحی و تدوین کتاب هنر، بر بستر چهار عرصه ارتباط دانش‌آموزان با خود، خالق، خلق و خلقت استوار است. این عناصر در متن دروس به صورت درهم تنیده شده گاه محسوس و گاه نامحسوس دانش‌آموز را به سمت خود هدایت می‌کند و او را به غور در جهان هستی فرا می‌خواند و جهان خلقت را همچون یک اثر هنری کامل در جلوی چشم عقل او به نمایش می‌گذارد و سپس به بیان اصول هنری به استناد در طبیعت و آثار هنرمندان برجسته می‌پردازد و او را ترغیب به عمل، تفکر و تعقل می‌کند و با این حرکت ایمان به ذات لایزال را در عمق جان او می‌نشاند. تفکر نقادانه و زیباشناسانه را به او می‌آموزد تا در تربیت نسلی متفکر، زیباشناس، نقاد و تحلیل‌گر مؤثر باشد. بر اساس این الگو برخی از مصادیق دروس در جدول زیر آورده شده است.

جدول ۲-۱- ارتباط محتوای درس با چهار عنصر خود، خالق، خلق، خلقت

خود	خالق	خلق	خلقت
<ul style="list-style-type: none"> - درک وجود خود، نیازها، توانمندی‌ها، ظرفیت‌ها و ابعاد هویت متعالی خویش (شایستگی‌های پایه ۱-۷ تعقل برنامه درس ملی) - بالا رفتن حساسیت دانش‌آموز در توجه به زیبایی‌ها در پیرامون خود و بهره‌مندی از آنها در زندگی فردی و اجتماعی - تفکر درباره‌ی خویش - مطالعه‌ی عوامل سازنده‌ی شخصیت - ارج نهادن به فرهنگ و هویت فرهنگی - بیان خود از طریق ارائه آثار هنری - بصیرت نسبت به آثار و پیامدهای سبک زندگی خود (شایستگی‌های پایه ۱-۷ برنامه درس ملی تعقل) 	<ul style="list-style-type: none"> - آشنایی اولیه‌ی دانش‌آموز با مفاهیم بنیادی زیبایی و حُسن و ادراک احسن الخالقین - درک عظمت خالق از طریق پدیده‌های جهان - درک عظمت خالق از طریق شناخت توانایی‌های خود - احساس محبت و دوستی به خالق با دقت در جهان هستی - تفکر و تعمق در آیات قرآنی و کسب معرفت در معنا - ایمان به هویت الهی انسان، کرامت او، توانمندی‌های جمعی و فردی انسان (شایستگی‌های پایه ۲-۷ ایمان) 	<ul style="list-style-type: none"> - ارتباط با اطرافیان از طریق بیان هنری - آشنایی با ابزار هنری به عنوان واسطه‌ی ارتباط با دیگران - شناخت آثار و بیان شخصی آثار هنری جهان - شناخت مردم و نحوه‌ی زندگی نیاکان از روی مطالعه میراث فرهنگی - ارج نهادن به آثاری که باعث شناخت گذشتگان و فرهنگ شخص می‌شود 	<ul style="list-style-type: none"> - توجه و دقت در طبیعت و پدیده‌های آفرینش - کشف شگفتی‌های آفرینش از طریق شناخت مبانی هنری - تقویت نگاه کردن و گوش دادن فعالانه به پدیده‌های جهان هستی - الهام و اندیشه پردازی با کمک جهان خلقت - حفظ محیط زیست طبیعی - ارزش قائل شدن به مخلوقات هستی و محیط زیست (شایستگی‌های پایه ۵-۷)

ساختار کتاب

جدول ۳-۱- ساختار کتاب هنر در دوره دوم متوسطه

جدول پیشنهادی ارائه محتوای کتاب هنر در دوره دوم متوسطه در کلاس			
پودمان‌ها	تعداد جلسات پیشنهادی	مجموع ساعات	فعالیت‌های جانبی معلم
پودمان اول مطالعه مفهوم زیبایی و هنر	۴	۸	برگزاری کلاس در یک فضای باز مانند بوستان یا مزرعه، مراتع، تولید محتوای آموزشی جهت ارائه مطالب این فصل
پودمان دوم خلاقیت هنری	۶	۱۲	تعیین پروژه‌های عملی، نمایش انیمیشن یا فیلم‌های کوتاه در کلاس، پخش فیلم کوتاه در کلاس
پودمان سوم تحلیل آثار هنری	۱۲	۲۴	برگزاری برخی جلسات کلاس در فضای باز مانند بوستان‌ها، کشتزارها و... جهت نقاشی با منظره‌یاب یا عکاسی، پخش نمونه‌های صوتی و تصویری ذکر شده در کتاب، بازدید از مسجد محل جهت بررسی کاشی‌کاری‌ها، بازدید از معماری‌های تاریخی شهر یا استان خود و...
پودمان چهارم هنر، میراث فرهنگی و سبک زندگی	۵	۱۰	برپایی نمایشگاهی از میراث فرهنگی خانوادگی، بازدید از یک کارگاه هنرهای سنتی، دعوت از یک یا چند هنرمند هنرهای سنتی در مدرسه جهت کار و نمایشگاه و سخنرانی (برگزاری ورکشاپ)، بازدید از موزه‌ها و ابنیه تاریخی، ایجاد گروه‌های داوطلبانه برای حفاظت از میراث فرهنگی به نام «میراث بانان»
ساعات، جلسات و فعالیت‌های جانبی پیشنهادی است			

کتاب طبق جدول بالا از چهار پودمان یا فصل کلی تشکیل شده است. هر پودمان یا فصل دارای مباحث جزئی‌تر است و محتواهای تعیین شده را تشریح و تعیین می‌کنند که در ذیل به قسمت‌های طراحی شده به صورت مجزا می‌پردازیم.

الف) انتظارات: در شروع هر پودمان یک نمای کلی از محتوا در قالب انتظارات به مخاطب داده می‌شود و زمینه‌ای را آماده می‌کند تا خواننده آماده دقت در مضامین شود.

ب) محتوای آموزشی: شامل کلیه مباحثی می‌شود که به‌طور مستقیم یا در قالب فعالیت‌های مستتر در آنها سعی در تشریح و توضیح مفاهیم و اهداف درس شده است.

از متن دروس هیچ امتحان کتبی صورت نمی‌گیرد و یادگیری دانش‌آموز و احتساب نمره فقط از طریق انجام فعالیت‌های تعیین شده در کتاب و از سوی معلم و به صورت فرایند محور انجام می‌پذیرد.

فعالیت‌های داخل متن: باعث مشارکت هرچه بیشتر دانش‌آموز در کلاس و فرایند تدریس می‌شود. و به تفهیم درس بسیار کمک می‌کند. پس لازم است در صورت برخورداری از امکانات لازم، فعالیت‌ها در کلاس انجام شود یا با صلاح‌دید دبیر تمرینات دیگری در حد تجهیزات دانش‌آموزان و کلاس جایگزین تمرینات کتاب شود. بهتر است معلم برای انجام این فعالیت‌ها، نمره‌ای برای دانش‌آموزان اختصاص دهد. **فعالیت‌های انتخابی:** فعالیت‌هایی هستند که معلم با توجه به شرایط کلاس و سنجیدن فرصت تدریس آنها را جهت انجام مشخص می‌نماید. این فعالیت‌ها در شاخص ارزیابی جزء فعالیت‌های داوطلبانه نمره‌گذاری می‌گردند.

فعالیت‌های انتخابی پایان پودمان: دانش‌آموزان از بین چند فعالیت می‌توانند یک فعالیت را جهت پروژه پایان پودمان خود انتخاب کنند و به انجام آن بپردازند. اهداف دنبال شده در این فعالیت‌ها جزئی از این پودمان است. این فعالیت به همراه فعالیت‌های کلاسی نمره پایانی این پودمان را تشکیل می‌دهد.

نگاهی به روش‌های فعال یاددهی – یادگیری با مثال‌هایی از — درس هنر

روش‌های فعال یاددهی و یادگیری در آموزش برای معلم همانند ابزارهایی در دستان یک جراح حاذق است. هرچه ابزارها کامل‌تر کار ایمن‌تر، موفق‌تر، دقیق‌تر و ساده‌تر خواهد بود. اما نکته مهم این است که فقط جمع‌آوری ابزار کافی نیست. استفاده صحیح و به جا، به اندازه وجود یک وسیله مهم است. به عبارت ساده‌تر دانستن و استفاده از روش‌های فعال یاددهی و یادگیری و یا آشنایی با رویکردهای آن به تنهایی کافی نیست. احاطه بر اینکه کدام روش در چه نوعی از محتوا نتیجه بهتری خواهد داد، در نتیجه یک تدریس موفق، تأثیر خواهد داشت.

«بهترین معلم، کسی است که دارای قابلیت خلق روش‌های تازه است و بهترین روش‌ها، روشی خاص نیست؛ بلکه یک هنر است (روش متکی به عمل هنرمندانه است). هر معلمی باید تلاش کند در خود، قابلیت کشف روش‌های جدید را بیوراند» (دال، ۱۹۸۷. نقل در مهر محمدی، ۱۳۸۶، ۳۴)

در صفحات بعد روش‌های فعال یاددهی – یادگیری با ارائه مثال‌ها و توضیحاتی کاربردی در تدریس ارائه شده است. شرح روش‌ها، برگرفته از «نگاهی به روش‌های فعال کمیسیون کیفیت بخشی به یاددهی – یادگیری دفتر آموزش و پرورش راهنمایی تحصیلی» است که با اضافه کردن مصداق‌هایی از تدریس مفاهیم همین کتاب در اینجا آمده است.

۱. روش دریافت مفهوم :

در این روش مفاهیم و تعاریف به طور مستقیم در اختیار دانش آموز قرار نمی‌گیرد بلکه ابتدا مثال‌ها و نمونه‌هایی ارائه می‌شود و سپس دانش آموزان خودشان ویژگی مفهوم و تعریف آن را به دست می‌آورند. این روش فرصت تحلیل و رشد شیوه‌های مؤثر تفکر را برای دانش آموزان فراهم می‌سازد. هرگاه معلم نمونه‌هایی را به دانش آموزان ارائه دهد و سپس با راهنمایی، آنها را به مفهوم، هدایت کند، نتیجه یادگیری، در ذهن فرد ماندگارتر خواهد بود. این روش در مقایسه با حالتی که ابتدا تعریف مفهوم و سپس نمونه‌ها و مثال‌ها به فراگیر ارائه می‌شود، بسیار مؤثرتر خواهد بود.

مراحل تدریس :

۱ عرض نمونه‌ها

۲ دستیابی به مفهوم

۳ بررسی فرایند تفکر

مثال : پودمان چهارم، خصایص فرهنگ ایرانی - اسلامی، صفحه ۱۲۵

معلم برای رساندن دانش آموزان به ماهیت و مفهوم درس ابتدا قصد دارد تعریفی از فرهنگ را ارائه کند به همین دلیل روش دریافت مفهوم را برای تدریس انتخاب می‌نماید. ابتدا جدولی را روی تخته رسم می‌کند و بدون اشاره به موضوع، عوامل تشکیل دهنده آن را در جدول، زیر عبارت بلی می‌آورد و مواردی را که مد نظرش نیست زیر عبارت خیر می‌نویسد.

آنگاه معلم به دانش آموزان توضیح می‌دهد : به جدول توجه کنید. برخی مفاهیم با بلی مشخص شده‌اند؛ این موارد مد نظر من است و آنچه مد نظر من نیست، زیر عبارت خیر آمده است. موارد جدول را باهم مقایسه کنید و آنچه را در ذهن من است، حدس بزنید.

جدول ۴-۱

خیر	بلی
پیروی از مد	تفکرات و اندیشه‌ها
شبکه‌های مجازی	آداب و رسوم
مصرف گرایی	مذهب
فینگلیش	زبان فارسی
تفنن	هنر

جدول ۴. جدول دریافت مفهوم

فرضیه‌هایی در ذهن دانش‌آموزان شکل می‌گیرد. معلم برای هدایت دانش‌آموزان می‌تواند موارد دیگری را هم به جدول اضافه کند تا آنها را به جواب درست رهنمون سازد. سپس مفهوم با کمک معلم شکل می‌گیرد. در اینجا لازم است معلم از دانش‌آموزان دربارهٔ جریان فکری آنها سؤال کند:

ابتدا به چه فکر می‌کردید؟

چرا این گونه فکر می‌کردید؟

نمونهٔ بالا یک مثال از روش تدریس دریافت مفهوم کتاب هنر است. در این حالت دانش‌آموز فعالانه در تشکیل ارائهٔ مفهوم درس شرکت می‌کند و خود به مفهوم دست می‌یابد.

۲. روش بارش فکری :

این روش یک همکاری گروهی در حل مسئله است. به نظر پژوهشگران روش بارش فکری به پرورش مهارت‌های حل مسئله دانش‌آموزان کمک مؤثری می‌کند و آموزش از این طریق باعث پرورش حل خلاق مسئله در آنان می‌گردد. اسبورن مبدع روش بارش فکری عقیده دارد در صورتی که قواعد و مقررات مشخصی برای جلسات بارش فکری در نظر گرفته و رعایت شود، این روش بسیار کارآمدتر خواهد شد.

چهار قاعدهٔ اساسی بارش فکری :

۱ / **انتقاد ممنوع** : این مهم‌ترین قاعدهٔ بارش فکری است. در جریان بارش فکری افراد اندیشه‌های غلط یا صحیح خود را ارائه می‌دهند، هر گونه انتقاد یا اعتراض، روند فعالیت را کند می‌کند و فکر آنان را به جای تفکر دربارهٔ موضوع مورد نظر، به سوی انتقاد و حتی واکنش در مقابل انتقاد سوق می‌دهد و چه بسا به مشاجره منتهی شود. (منوچهر فضلی/ راهنمای عملی روش مشارکتی/ صفحه ۷۶).

۲ / **تمامی اظهار نظرها مورد قبول است** : این قاعده برای جرئت بخشیدن به پیشنهادهاى شرکت‌کنندگان است.

۳ / **جمع‌آوری بیشترین نظرات** : هر چه تعداد نظرات بیشتر باشد، احتمال وجود موفقیت برای رسیدن به حل مسئله بیشتر است.

۴ / **بهبود پیشنهادهای قبلی** : در این روش فرد می‌تواند در ادامهٔ بحث پیشنهاد اولیه خود را بهبود دهد. مثال : معلم برای ارائهٔ درس صیانت از میراث فرهنگی در صفحهٔ ۱۳۵ در پودمان ۴ روش بارش فکری را انتخاب کرده است. او ابتدا توضیح می‌دهد داشته‌های هنری و فرهنگی هر ملتی هویت فرهنگی آن ملت را تشکیل می‌دهد و از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و مانند شناسنامه‌ای برای یک کشور است و دانش‌آموزان را با توضیحات خود از اهمیت موضوع آگاه می‌سازد. سپس سؤال زیر را مطرح می‌کند :

چگونه می‌توان از میراث فرهنگی محافظت کرد؟

سپس معلم چهار قانون بالا را روی تابلوی کلاس می‌نویسد و از دانش‌آموزان می‌خواهد تا در گروه‌های خود به مدت معینی درباره موضوع مورد نظر مشورت کنند و نتایج گفت و گوهای خود را یادداشت و نظرات نامناسب حذف و مابقی را طبقه‌بندی کنند.

پس از به پایان رسیدن وقت مشورت، یک نماینده از هر گروه نتایج به دست آمده از گروه خود را روی تابلوی کلاس می‌نویسد و معلم از دانش‌آموزان می‌خواهد تا درباره این نتایج اظهار نظر کنند.

■ کدام نظرات مناسب‌اند؟

■ کدام نظرات نامناسب‌اند؟

■ کدام نظرات مهم‌ترند؟

۳. روش پیش‌سازمان دهنده :

در این روش مطالب درسی به طور مستقیم هدف قرار می‌گیرند و یادگیرنده مطالب جدید را به مطالبی که قبلاً آموخته، مرتبط می‌سازد. بدین صورت یادگیری معنادار خواهد شد. اگر چنین یادگیری‌ای خوب انجام گیرد، پردازش فعال اطلاعات را بهتر می‌سازد.

مراحل تدریس پیش‌سازمان دهنده :

■ پیش‌سازمان دهنده (محتوای درس) به صورت سخنرانی، بحث، فیلم و... ارائه می‌شود.

■ تعاریف دقیق بیان می‌شوند.

■ مثال‌هایی جهت تفهیم درس می‌آید.

و دانش‌آموز بین دانش قبلی و جدید خود ارتباط برقرار می‌نماید.

مثال : معلم تصمیم دارد برای تدریس ترکیب بندی آواها و شکل‌گیری اثر هنری صفحه ۱۰۰ از روش

پیش‌سازمان دهنده استفاده کند. در این الگو ابتدا معلم با طرح سؤال، هدف درس را مشخص می‌کند.

به نظر شما چه عواملی باعث ایجاد تفاوت و تنوع صوتی در یک آواز می‌شود؟

معلم سپس از بین پاسخ‌های دانش‌آموزان پاسخ‌های نزدیک‌تر را تأیید می‌کند و به بیان عناصر اصلی

سازنده آثار هنری صوتی می‌پردازد و بدین ترتیب به تشریح کامل درس می‌پردازد و مثال‌هایی را در جهت

تفهیم درس بیان می‌دارد و دانش‌آموزان نیز مثال‌های صوتی را که به خاطر می‌آورند بیان می‌کنند و به کمک

معلم بهترین مثال‌ها انتخاب و برای تفهیم تکرار می‌شوند.

۴. روش تدریس اعضای تیم :

یادگیری از طریق همیاری اساس روش این نوع از تدریس است. پژوهشگران بر این باورند که یادگیری یک فرایند اجتماعی است و فعالیت‌های یادگیری برای رسیدن به مرحله تولید اندیشه و اطلاعات حیاتی است. در این نوع یادگیری دانش‌آموزان درگیر یادگیری خواهند شد.

این روش بر دو فرضیه استوار است :

- ۱ هر یک از شرکت‌کنندگان قسمت متفاوتی از موضوع درس را که قرار است همه یاد بگیرند، می‌خواند.
- ۲ هر دانش‌آموز در گروه هم به عنوان معلم درس می‌دهد هم به عنوان دانش‌آموز یاد می‌گیرد. (پس از انجام این مراحل معلم توضیحات ضروری و تکمیلی را ارائه می‌کند).

مراحل اجرای روش تدریس اعضای تیم

- ۱ آمادگی فردی
  - ۲ کار تیمی
  - ۳ آزمون
  - ۴ نقد و بررسی
  - ۵ جمع بندی
- مثال : معلم قرار است شکل‌گیری گروه و دسته‌بندی عناصر در صفحه ۷۳ را با این روش تدریس کند.
- (الف) ابتدا دانش‌آموزان را به گروه‌های ۵ نفره تقسیم می‌کند.
- (ب) سپس به هر فرد گروه از شماره ۵-۱ یک شماره اختصاص می‌دهد.
- (ج) روی تابلوی کلاس این تقسیم‌بندی را می‌نویسد.

۱ مجاورت

۲ مشابهت

۳ تداوم

۴ خاتمه

۵ وضعیت عمومی

- (د) معلم تصاویر زیادی درباره اصول گشتالت به دانش‌آموزان نشان می‌دهد.
- (ه) اکنون از شماره ۱ هر گروه می‌خواهد درباره اصل مجاورت، شماره‌های ۲ مشابهت، شماره‌های ۳ تداوم و شماره‌های ۴ خاتمه، و شماره‌های ۵ وضعیت عمومی را به مدت معینی از روی کتاب مطالعه کنند.

پس از پایان مدت باید شماره‌های ۱ از تمامی گروه‌ها جمع شوند و دربارهٔ مطلب مجاورت با یکدیگر به گفت‌وگو و تبادل اطلاعات بپردازند و بقیهٔ شماره‌ها نیز به همین ترتیب عمل می‌شود. اکنون هر نفر به گروه خود بازمی‌گردد و مطلب مورد مطالعهٔ خود را برای دانش‌آموزان توضیح می‌دهد. در این حالت معلم در بین گروه‌ها حضور دارد و بر روند کار نظارت می‌کند. در پایان ۵ نفر را انتخاب می‌کند تا در مورد موضوع مورد تدریس برای کل کلاس توضیح دهند و خود نیز توضیحات تکمیلی را خواهد داد. در پایان، کار گروه‌ها نقد و بررسی گردیده و نمره‌ای به هر گروه تعلق خواهد گرفت.

۵. روش حل مسئله :

هرگاه دانش‌آموز با موقعیتی روبه‌رو شود که نتواند با استفاده از اطلاعات و مهارت‌های خود سریعاً به آن پاسخ دهد، می‌گویند با مسئله‌ای روبه‌رو شده است. مسئله را نمی‌توان با اولین پاسخی که به ذهن می‌رسد، حل کرد. حل کردن مسئله مستلزم تفکر، جست‌وجو و کشف مناسب‌ترین راه حل برای آن است. یادگیری از این طریق، دانش‌آموزان را ترغیب به ارائهٔ راه‌حل‌ها و فرضیه‌سازی می‌کند و سپس به آنها کمک می‌کند تا تجزیه و تحلیل کنند و دربارهٔ رد یا قبول فرضیه‌ها تصمیم‌گیری کنند. مزیت مهم این روش پرورش تفکر در دانش‌آموزان است.

نکات :

- بهتر است مسائل را از محتوای کتاب انتخاب کنید و آن را با زندگی روزانه دانش‌آموز ارتباط دهید.
- با سؤالات تفکر برانگیز ذهن دانش‌آموزان را به تلاش وادارید.
- دانش‌آموزان را تشویق کنید برای حل مسئله روش‌های گوناگون را بررسی کنند (حتی راه‌حل‌های غیرمعمول).

مثال : معلم می‌خواهد مبحث زیبایی‌شناسی در صفحهٔ ۲۰ کتاب هنر را با روش حل مسئله تدریس کند. ابتدا تصاویر زیبایی از طبیعت، تابلوهای نقاشی، معماری اسلامی و... را به دانش‌آموزان نشان می‌دهد؛ سپس پرسش زیر را مطرح می‌کند.

«به نظر شما چه چیزی باعث می‌شود که ما یک پدیده را زیبا بنامیم؟»